

Шериятда қўлланилган поэтонимларнинг функционал семантик вазифалари

Ахмаджонов Нурбек Зокиржон ўғли,
(PhD) ўқитувчи
Фарғона давлат
университети

Анотация: Ушбу мақолада поэтонимларнинг шериятда қўлланишига оид айрим жиҳатлар таҳлил қилинган.

Kalit so‘zlar: Поэтоним, ономастика, поэтика, оним ономопоэтика.

Бугунги кунда атоқли номлар турли фан вакиллари: тилшунослар, географлар, тарихчилар, этнографлар, психологлар, адабиётшунослар томонидан ўрганилмоқда. Атоқли отларни ўрганиш муаммоси замонавий тилшуносликнинг энг долзарб муаммоларидан биридир, чунки исмлар инсон ҳаётида ҳамда жамият тараққиётида муҳим рол ўйнайди. Ҳозирги вақтда инсонлар мулоқотининг турли соҳаларида атоқли отларни ва уларнинг функционал имкониятларини ўрганишда янги йўналишлар пайдо бўлмоқда. Бадиий матнларда бош қаҳрамон, адабий персонаж исми, ўрин-жой, асар ва маълум давр номлари атоқли отлар билан ифодаланади.

Поэтонимиканинг вазифаларига матн ва отнинг ўзаро боғлиқликларини, асар номинацияси тамойилларини ва бу жараёнга таъсир этувчи омилларни ўрганиш киради, улар поэтонимлар ва уларнинг тузилишида, отларнинг семантикаси ва стилистик хусусиятларида намоён бўлади. Ономастика адабиётида ономопоэтика атамаси кенг қўлланиб,

Поэтонимлар наср ва назмда қўлланишидаги ўзига хослиги ва характерлилиги билан айрим фарқларга эга. Поэтонимлар шеърий матнда, асосан, бадиий санъатларни ҳосил қилишда қўлланади. Насрий матнда қўлланган поэтонимлар эса, бадиий асарнинг бош ғояси билан боғлиқ бўлиб, мазкур ғояни таъкидлаш учун хизмат қилади. Масалан, *Жалолiddин*

Мангуберди, Алпомиш, Тоҳир, Зухро каби номлар шеърий матнда турли бадий санъатларни ҳосил қилишга хизмат қилади.

Насрий матнда қўлланган *Мажнун* (У.Ҳамдам “Сабо ва Самандар”), *Мункар билан Накир* (М.Муҳаммад Дўст “Галатепага қайтиш”), *Наполеон* (У.Ҳамдам “Муозанат”), каби номлар эса бутун асар мазмуни ва ғояси билан боғлиқ бўлиб, рамзий ишора қилиш вазифасини бажариб келади.

Қуйида шеъриятда қўлланган поэтонимларни энг характерли мисоллар орқали таҳлилга тортдик.

Улуғ отдошларим мақоми юксак,

Мен шогирд эрурман гарчанд аларга.

Ҳар нечук, бир гапни айтмоғим керак:

*Осон бўлмаган ҳеч **Абдуллаларга*** (А.Орипов “Исм ҳақида”)

Шеърий матнда қўлланилган Абдулла прецедент номи аллюзивлик характерида бўлиб, шоир ушбу ном орқали Абдулла Қодирий, Абдулла Авлоний ва Абдулла Қаҳҳор каби ўзбек адабиётининг етук намояндаларига ишора қилган. Уларга отдош шогирд сифатида ушбу шахслар фаолиятидаги машшаққатларни ҳам эслатиб ўтган. Абдуллалар поэтоними воситасида юзага келган интертекстуаллик бадий матннинг экспрессивлигини оширишга хизмат қилган.

Баҳодирлик ичра ёр Сизга Хумой,

Сиз улуғ зотларнинг изин босган эр.

Назмий саждагоҳда Сизга, ҳойнаҳой,

*Имомликка ўтгай фақат **Алишер*** (А.Орипов “Алишер”)

Шоир Алишер антропонимидан фойдаланиш орқали буюк мутафаккир Алишер Навоий номи билан боғлиқ ассоциацияни ҳосил қилишга ҳаракат қилган. Бунда ҳазрат Навоийнинг туркий тил тараққиёти йўлидаги буюк хизматларига ишора мавжуд.

Осмонларга учгим келур,

Шоҳ Маширабни қучгим келур.

Гўрўглининг Ғиротини

Менга беринг, менга беринг (М.Юсуф “Менга беринг”)

Муҳаммад Юсуфнинг “Менга беринг” номли шеърида прецедент ном бўлган Гўрўгли антропоними ҳамда Ғирот зооними орқали ономастик метафора ҳосил қилинган. Хусусан, Гўрўгли оними халқ дostonларида тинчлик ва фаровонлик учун курашган халқ қаҳрамони сифатида намоён бўлган. Бунда прецедент номларнинг лингвопоэтик функциясини кўриш мумкин.

Барчинойдек кутганинг қани?

Зардобу қон ютганинг қани,

Умр йўлида то юмгунча кўз,

Бирга-бирга кетганинг қани? (Миртемир “Сурат”)

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, поэтонимлар шерий ва насрий асарларда турли лингвопоэтик вазифаларда қўлланилади. Поэтонимлар бадиий матнни ёритишда муаллифнинг бадиий ғоявий ниятини номоён этишда муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, поэтонимлар насрда қўлланишидаги ўзига хослиги билан характерланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Попов. С. А. Что такое ономастика? / Ономастика России. Имена собственные в нашей жизни [Электронный ресурс, © Попов Сергей Александрович 2012-2017]. 2013. Режим доступа: <http://www.onomastika.ru/> (дата обращения- 15.11.2017).
2. Калинин В. М. Поэтика собственных имен в произведениях романтического направления: Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. Донецк, 1987. С. 211.
3. Зинин С. И. Литературная (поэтическая) ономастика. Классификация поэтонимов. // www.planeta-imen.narod.ru.

4. Н. Ахмаджонов, А. Рўзиматова. Фразеологизмлар немис халқи миллий маданиятининг кўзгусидир. о‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. УДК:40/42/48. IISS: 2181-3302.SJIF:4.621 2022. 08.20. 10-Son. Б.104-109
5. Axmadjonov Nurbek, Islomjonova Jasmina. Badiiy matnda allyuziv antroponimlarning xususiyatlari. Journal of advanced research and stability volume: 03 issue: 01 | jan - 2023 issn: 2181-2186
6. Ахмаджонов Н. Analysis of poetonyms used in poetry // International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 12, volume 104 published December 30, 2021 P. 509-512 Impact Factor: Philadelphia, USA ISRA (India) = 6.317 ISI (Dubai, UAE) = 1.582 GIF (Australia) = 0.564 JIF = 1.500 SIS (USA)= 0.912РИИЦ (Russia) = 3.939 ESJI (KZ) = 9.035 SJIF (Morocco) = 7.184 ICV (Poland) = 6.630 PIF (India) = 1.940 IBI (India) = 4.260OAJI (USA) = 0.350
7. Ахмаджонов Н. Analysis of poetonyms in prose works// International interdisciplinary research journal (girj) Volume 10, Issue 2, February, 2022 ISSN: 2347-6915 SJIF Impact Factor: 7.472 P. 487-490